

PRAKTIČNA LINGVISTIKA: TEORIJA JEZIČKOG PLANIRANJA*

Pošto je jezik *instrument*, to znači da se jezik može procenjivati, menjati, ispravljati, regulisati, usavršavati i da se mogu po volji stvarati novi jezici. Pri tom moramo uzeti u obzir drugi suštinski karakter jezika, da je jezik *društvena* institucija, tj. moramo uzeti u obzir one s kojima želimo da opštimo. Preduslov za normalno, lako i efikasno komuniciranje u društvu jeste posedovanje zajedničkog jezika. U slučaju nacije to znači da ljudi iz različitih krajeva zemlje ne mogu upotrebljavati svoj lokalni dijalekt, već se moraju koristiti jednim jezikom koji je zajednički za celu naciju, nazvanim *standardni jezik*.

Jezička norma je prirodna jeziku. To je osnova na kojoj se temelji efikasno i ekonomično funkcionisanje jezičke komunikacije. Ovo govornici standardnog jezika osećaju instinktivno. Na tom normalnom instinktivnom osećanju zasniva se potreba za jezičkom ispravnošću. A zbog toga se moramo pozabaviti problemima jezičke ispravnosti i planiranja. Zadatak jezičkog planiranja nije da propisuje norme ili da odlučuje koji su izrazi pravilni, već da nastoji da istakne i dokaže koji su izrazi bolji. Ali čovek se ne zadovoljava jezikom koji je samo pravilan. Čoveku je stalo da upotrebljava najbolje oruđe i on stalno usavršava druga svoja oruđa i društvene institucije. To je najprirodniji i najracio-

*) Valter Tauli, „Practical Linguistics: the Theory of Language Planning” (1964). Iz zbornika *Proceedings of the Ninth International Congress of Linguists* (H. G. Lunt, Ed.), The Hague 1964. Integralan tekst.

nalniji stav prema jeziku. A na njemu se zasniva najviši i najteži zadatak jezičkog planiranja — *metodičko usavršavanje jezika*. Neodložan zadatak uspešnog jezičkog planiranja u sadašnjoj situaciji sastoji se u otklanjanju zla koje su jezicima naneli nevični gramatičari u prošlosti.

Pre svega potrebno je otkloniti predrasude. Pred ostalog to znači eliminisanje nepotrebnih razlika između govornog i književnog jezika. U više zemalja odbačeni su mnogi noviji i efikasniji oblici govornog jezika, dok su u književnom jeziku sačuvani arhaični izumrli i nedelotvorni ili nepotrebni oblici, sve zbog uticaja gramatičara.

Standardni jezik znači svesno opredeljenje i planiranje. Da bi se to sprovelo najkompetentnije i najefikasnije potrebni su lingvisti, a ne amateri ili starinski gramatičari. Da se problemima jezičkog planiranja treba da bave lingvisti očigledno je kao što se i prosvetnim problemima bave naučnici pedagozi ili poljoprivrednim problemima naučnici, stručnjaci za agrikulturu. Ovo su shvatili mnogi moderni lingvisti.

Nekoliko naučnika naglasilo je i potrebu za usavršavanjem jezika. Navešću samo jednog lingvistu. A. Sovažo (Sauvageot) u članku u *Život i jezik* (Vie et langage) pita zašto se jezik ne bi mogao usavršavati kao što se usavršavaju mašine za prenos ili računanje. Kada lingvisti odbiju da se bave konkretnim problemima koje nameće svakodnevnica, oni izneveravaju svoju dužnost. Sovažo vidi problem jezičkog planiranja u novoj svetlosti. On predviđa da će doći vreme kada će elektronska mašina biti superiorna u odnosu na jezik i moći zameniti jezik kao podršku mišljenju. Jezik koji se najbolje prilagođava skladnoj saradnji sa mašinom nametnuće se svim ljudima. Ukoliko između jezika i mašine postoji suviše velik jaz, neki drugi jezik, koji efikasnije služi mašini, biće izabran umesto njega. To je zadatak koji će morati uzeti na sebe budući lingvisti. Sovažo je siguran da će na taj način uloga nauke o jeziku u istoriji civilizacije dobiti značaj koji još niko dosad nije mogao zamisliti. Po mome mišljenju nesumnjivo je da elektronske mašine u komunikaciji predstavljaju problem kojim se moraju pozabaviti tvorci jezičkog planiranja.

Jezičko planiranje pretpostavlja jezičko vrednovanje. Negativan stav prema jezičkom vrednovanju prilično je čest među modernim lingvistima. Neki američki lingvisti priznaju da se jezik može procenjivati sa stanovišta njegovog društvenog prestiža i sa estetske tačke. Ali oni ne mogu da zamisle da se jezičke osobine mogu vrednovati i sa strukturnog gledišta, tj. sa sta-

novišta efikasnosti; npr. jasnoće, redundantnosti, ekonomičnosti i elastičnosti. U modernoj lingvističkoj literaturi srećemo neverovatne tvrdnje, kao „...jedan važan rezultat dobre lingvističke obučenosti sastoji se u uviđanju da je jedan naglasak valjan koliko i neki drugi; da je jedna reč valjana koliko i neka druga” (J. F. Gumme-re). Prema tome, jednosložna reč dobra je koliko i reč od deset slogova u svakom pogledu! Srećom kod lingvista srećemo i druga shvatanja. Bitno je istaći da je vrednovanje jezičkih osobina moguće i objektivno proverljivo, a u mnogim slučajevima kvantitativno merljivo.

Nekoliko lingvista je u prošlosti iznelo mišljenje da se jezik ne može svesno usmeravati ili menjati. U novije vreme takvo shvatanje je sve ređe. Takvo shvatanje previđa neke bitne momente u jeziku kao društvenoj pojavi, kao što su inicijativa pojedinca, nagon za podražavanjem, autoritet, prestiž, propaganda i na kraju, mada ne i najmanje važna — moć. I ovo shvatanje prelazi preko činjenica. Najočigledniji dokaz o mogućnosti svesnog i proizvoljnog jezičkog planiranja jeste iskustvo sa jezičkim reformama u jezicima kao što su mađarski, norveški, turski, a naročito estonski. Veliki estonski reformator jezika J. Aavik je uveo u književni jezik i kolokvijalni standardni jezik ne samo proizvoljno sagrađene nove korenske reči, nego i gramatičke morfeme. Značaj tih činjenica priznaju i neki moderni lingvisti koji smatraju da je mogućna intervencija pojedinca, svesno planiranje i usavršavanje jezika.

Na žalost, u nekim krugovima još se očuvalo prednaučno mistično shvatanje. Iza ovoga stoji anahronističko shvatanje jezika kao organizma. Krajnje je vreme da se uvidi kako čovek može slobodno menjati svoj jezik. Teorijski ne postoje granice promeni jezika. Ne raspolažemo praktičnim iskustvom koje bi dokazivalo kako nisu moguće neke vrste svesnih izmena. Realizovanje planiranih promena u jeziku je samo stvar taktike. Jezičko planiranje je potrebno, a isto tako i moguće.

Potreba za jezičkim planiranjem nije ista u svim jezicima. Protivnici jezičkog planiranja mogu se naći naročito među govornicima engleskog, jezika sa dugom književnom tradicijom, jednostavnom morfologijom i relativno malim dijalekatskim razlikama. Stanje je sasvim drukčije u jezicima sa mladom književnom tradicijom, koji su postali instrument kompleksne kulture tek u XIX i XX veku, a koji imaju složenu morfologiju, velike dijalekatske razlike i mnogo varijanata koje se bore za opstanak u standardnom jeziku, i u kojima će se kroz nekoliko godina javiti potreba za masovnim isključivanjem novih reči. Sa drugim problemima, opet,

suočavaju se zemlje u kojima do sada nije postojao jedinstven nacionalni ili regionalni jezik. Jedan važan zadatak jezičkog planiranja jeste da ustanovi jezički valjane principe za stvaranje novih zajedničkih i književnih jezika tamo gde ih još nema. Stvaranje novih nacionalnih i regionalnih zajedničkih jezika postalo je akutan problem širom sveta. On se tiče velikog broja jezika i naroda.

Ogromnu ulogu koju jezik igra u našem životu i kulturi svi su pravilno shvatili, ali na žalost ne i značaj efikasnosti jednog jezika. Treba da je očevidno da je efikasnost takvog jednog značajnog instrumenta briga svake nacije. Čudno je da se, dok se drugi instrumenti kulture i komuniciranja stalno usavršavaju naučnim metodama, sa jezikom nije uradilo ništa slično tome, mada je on najvažnije oruđe. Treba da je jasno da je jezičko planiranje toliko značajno da se mora zasnivati na valjanoj naučnoj teoriji i metodima i da se ne može prepustiti amaterima. Pravilno rešenje složenih problema jezičkog planiranja moguće je samo ako se ustanovi jedna nova grana nauke. Možemo je nazvati *praktičnom lingvistikom*. Ova zamisao nije nova. Pored ostalih, A. Peškovski iz Moskve izneo je predlog o osnivanju praktične lingvistike u odgovoru na anketni list Drugog međunarodnog kongresa lingvista 1931. godine. Još nisam pročitao sugestiju Peškovskog kada sam 1938. godine zacrtao osnove praktične lingvistike u svojoj knjizi (objavljenoj na estonskom u Tartuu, sa rezimeom: „Principi i metodi popravljivanja i regulisanja jezika”). Prevodilac rezimea je upotrebio termin *linguistique appliquée*. Manje ili više slične sugestije dali su i drugi, kao, na primer, B. Migliorini i H. Spang-Hansen, koji upotrebljavaju termin *primenjena lingvistika*. Ovaj termin se danas najčešće ne upotrebljava kao naziv za posebnu naučnu granu, već za primenu rezultata teorijske lingvistike u raznim praktičnim problemima u vezi sa jezikom, a često i za primenu matematike i mehaničkih sredstava u lingvistici. U Sjedinjenim Državama termine *praktična* i *primenjena lingvistika* (*practical* i *applied linguistics*) upotrebio je Kolic (H. Collitz) još 1925.

Praktična lingvistika se može ovako definisati: *Praktična lingvistika je nauka o jezičkom planiranju*. Ili eksplicitnije: *Praktična lingvistika je nauka koja metodički izučava ciljeve, principe, metode i taktiku jezičkog planiranja*.

Jezičko planiranje ovako definišem:

Jezičko planiranje je delatnost regulisanja i usavršavanja postojećih jezika ili stvaranja novih zajedničkih regionalnih, nacionalnih ili međunacionalnih jezika. Ili ukratko: *Jezičko planira-*

nje je delatnost čiji je cilj usavršavanje i stvaranje jezika.

Praktična lingvistika je primenjena nauka u tom smislu što ima praktičan cilj, tj. njeni rezultati se mogu primeniti u praktičnu svrhu. Ali u praksi su neposredno primenljivi samo rezultati praktične lingvistike, a ne i rezultati teorijske lingvistike. Bilo bi sasvim pogrešno praktičnoj lingvistici dati značenje puke primene tradicionalne teorijske lingvistike.

Praktična lingvistika je *normativna nauka*, nasuprot deskriptivnoj ili činjeničnoj nauci. Ona se bavi vrednostima. Njen zadatak je da označi šta treba da bude, u skladu sa nekim idealom. Stavovi normativne teorije podrazumevaju sledeću formu: „A koje je B ima svojstvo C”. Praktična lingvistika treba da reši problem kako da se poboljša činjenično stanje. Prva stvar je da se ustanove idealne norme.

Jedna od osobina normativne nauke jeste nedjedinstvenost njene teorije. Pošto postulati normativne teorije delimično zavise od subjektivnih stavova, može postojati nekoliko suparničkih normativnih teorija. Usled toga moguće je postojanje više od jedne teorije jezičkog planiranja. O jednoj od njih raspravlja se u mojoj još neobjavljenoj knjizi *Osnovi praktične lingvistike: Uvod u teoriju jezičkog planiranja (Outlines of Practical Linguistics: Introduction to a Theory of Language Planning)*.^{*} Treba istaći da praktična lingvistika kao nauka predstavlja teoriju, a ne praksu. Praktična primena rezultata jezičkog planiranja, tj. praksa jezičkog planiranja, ne pripada praktičnoj lingvistici kao nauci. Problemi praktične lingvistike su teleološki, metodološki i taktički, i odgovaraju ciljevima (principima), sredstvima (metodima) i taktikama (strategiji) jezičkog planiranja. Potrebno je naglasiti načelnu razliku između teleologije praktične lingvistike, zasnovane na idealu jezika kao efikasnog instrumenta, i taktike jezičkog planiranja, koja mora uzeti u obzir postojeći jezik i društvene i druge uslove jezičke zajednice. U praksi, a često i u teoriji, teško je razdvojiti ova dva gledišta. Jedna posebna grana praktične lingvistike jeste *interlingvistika*, koja se bavi problemima međujezika. Dok ne bude izgrađena opšta teorija jezičkog planiranja, suviše je rano načinjati specijalne probleme međujezika. Nema svrhe upuštati se u nove improvizacije ili zagovarati stare projekte koji imaju nedostataka.

(S engleskog preveo
BORIS HLEBEC)

^{*} U međuvremenu objavljeno; v. Tauli 1968 — prim. ur.